

RAQAMLI IQTISODIYOT: IMKONIYATLAR VA XAVF- XATARLAR

Abdinabiyeva Dildora Eshmurod qizi

Alfraganus Unversiteti Iqtisodiyot yo'nalishi

2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Kurbanov Jasurbek

Alfraganus Unversiteti

Iqtisodiyot dekani: dots.v.b. PhD

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17244674>

ARTICLE INFO

Received: 21st September 2025
Accepted: 25th September 2025
Published: 30th September 2025

KEYWORDS

Raqamli iqtisodiyot, startup, innovatsiya, internet, elektron tijorat, texnologik rivojlanish, iqtisodiy raqobatbardoshlik, raqamli tafovut, ish o'rinlari, sun'iy intellekt, bulutli texnologiyalar.

ABSTRACT

Mazkur maqolada raqamli iqtisodiyot tushunchasi, uning imkoniyatlari va xavf-xatarlari atroflicha tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalarning ishlab chiqarish, moliya, ta'lim, sog'liqni saqlash va xizmat ko'rsatish sohalaridagi qo'llanilishi bo'yicha aniq misollar keltirilgan. Shuningdek, raqamli iqtisodiyotning ijobiy jihatlari – samaradorlik, yangi ish o'rinlari, startaplarni rivojlantirish imkoniyatlari hamda aholi uchun qulayliklar ko'rib chiqilgan

Zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalar hayotimizning barcha jabhalariga chuqur kirib kelmoqda. Ular nafaqat kundalik turmush tarzimizni, balki iqtisodiyotning shakllanish usullarini ham tubdan o'zgartirmoqda. Shu nuqtai nazardan, "raqamli iqtisodiyot" atamasi keng qo'llanilmoqda va u zamonaviy iqtisodiy taraqqiyotning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Tadqiqot maqsadi: raqamli iqtisodiyotning mohiyati, struktura va uning iqtisodiyotga ta'sirini aniqlash, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish orqali yaratilishi mumkin bo'lgan yangi imkoniyatlar, innovatsiyalar va biznes modellarini aniqlash, raqamli iqtisodiyot bilan bog'liq xavfxatarlarni, masalan, kiberxavfsizlik, ijtimoiy tengsizlik va ish o'rinlarining yo'qolishi kabi muammolarni o'rganish, raqamli iqtisodiyotning ijobiy ta'sirini oshirish va xavfxatarlarni kamaytirish uchun samarali strategiyalar va tavsiyalar ishlab chiqish.

Raqamli iqtisodiyot — bu raqamli texnologiyalar, internet, mobil aloqa, sun'iy intellekt va bulutli hisoblash texnologiyalariga asoslangan iqtisodiy faoliyatni anglatadi. Bu shakl orqali ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, savdo, moliyaviy operatsiyalar va boshqa iqtisodiy jarayonlar tezroq, samaraliroq va aniqroq amalga oshirilmoqda.

Raqamli iqtisodiyot nafaqat chetda, balki O'zbekistonda ham bir qancha muhim imkoniyatlar yaratmoqda. Quyidagi misollar bunga yaqqol guvoh:

1. **Elektron hujjat aylanishi, elektron hukumat xizmatlari** – qonunchilik hujjatlarida davlat xizmatlarining interaktiv raqamli shaklda taklif etilishi (masalan, "Yagona interaktiv

davlat xizmatlari portali”) belgilangan. Bu fuqarolar va biznes uchun davlat xizmatlariga kirishni osonlashtiradi va byurokратиyaning kamayishiga sabab bo’ladi.

2. **Elektron to’lovlar va soliqimtiyozlar** – “Raqamli ekotizim” orqali elektron savdosini amalga oshiruvchi subyektlarga foyda solig’i vaziyatida soliq stavkalarini pasaytirish kabi rag’batlantirish choralari ko’rilmoqda. Bu kichik va o’rta biznes uchun katta imtiyoz.

3. **Normativhuquqiy bazani takomillashtirish** – raqamli iqtisodiyotga oid farmonlar, qarorlar va strategiyalarning qabul qilinishi, davlat organlari hamkorligida monitoring tizimlarining yaratilishi imkoniyatlarga asosiy poydevor bo’lmoqda.

4. **Hududiy masalalar: loyihalar menejerlari va rag’batlantirish** – har bir tuman (shahar) hokimligida raqamli iqtisodiyotni joriy etish bo’yicha loyiha menejerlari lavozimi yaratilgani va ularning samaradorligi baholanadi, qo’shimcha ustama haq to’lanishi nazarda tutilgani — lokal darajada tezroq natija ko’rishga xizmat qiladi.

Raqamli iqtisodiyotning ham ijobiy ta’siri va salbiy tomonlari mavjud.

Ijobiy tomonlari

1. **Samaradorlik va tezkorlik.** Elektron xizmatlar yordamida muayyan xizmatlar (masalan, hujjat rasmiylashtirish, litsenziya olish) bir necha haftalardan kunlarga yoki soatlarga qisqaradi.

“Raqamli ekotizim” tahlillariga ko’ra, elektron tijorat platformalarida savdo jarayoni tezligi oshadi, tovarlar va xizmatlar bo’yicha malakali ma’lumotlar real vaqtda yetkazilishi mumkin.

2. **Yangi ish o’rinlari va kasblar.** Loyihalar menejerlari, ma’lumotlar analitikasi, ITxizmat ko’rsatuvchi provayderlar, kiberxavfsizlik mutaxassislari kabi yangi kasblar paydo bo’lmoqda.

Raqamli iqtisodiyotga oid loyihalar hududlarda ish o’rinlarini yaratadi, ayniqsa kiyim, qo’l mehnati va servis xizmatlarida raqamlashtirish orqali qo’shimcha bandlik imkoniyatlari oshadi.

3. **Biznes modellarining yangiligi.** Elektron tijorat platformalari, raqamli ekotizimlar, masofadan ishlash, virtual xizmatlar — bular pandemiya sharoitida ham foydali bo’lgan modellar.

Mahalliy tadbirkorlik subyektlari onlayn savdo orqali butun O’zbekiston bo’yicha yoki eksportga yo’naltirilgan mijozlar topishi mumkin.

4. **Davlat boshqaruvi va shaffoflik.** Reyting baholash tizimlari orqali davlat boshqaruvi va mahalliy hokimliklar faoliyati monitoring qilinmoqda (masalan, hududlarda raqamli transformatsiya holatini baholash).

Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi, Elektron hukumat loyihalarini boshqarish markazi kabi organlarning tashkil etilishi ishlarning tartibli va mas’uliyatli yuritilishini ta’minlaydi. [1]

Salbiy tomonlari va xavfxatarlar

1. **Kiberxavfsizlik tahdidlari.** Shaxsiy ma’lumotlar, moliyaviy tranzaksiyalar elektron tizimlarda himoyasiz qolsa, ularni o’g’irlash, firibgarlik yoki xakerlik sodir bo’lishi mumkin. — Elektron hukumat xizmatlarining ishlashi, ma’lumotlar bazalarining uzluksizligi kafolatlanmasa, texnik xatolar yoki hujumlar natijasida xizmat jarayonlari to’xtab qolishi mumkin.

2. **Ish o’rinlarining yo’qolishi.** Avtomatlashtirish va raqamlashtirish an’anaviy ish o’rinlarini kamaytirishi mumkin. Masalan, hujjat rasmiylashtirish, arxiv ishchiligi, ma’lumotlarni qo’l bilan qayta kiritish kabi ishlar kamroq talab qilinishi ehtimoli mavjud.

Malakasiz ishchi kuchi texnologiyalarni tushunmasligi tufayli raqamli transformatsiyada chetda qolishi mumkin.

3. **Raqamli tafovut (digital divide).** Shaharlarda internet tarmog'i tezligi, qurilmalarga kirish imkoniyati ko'proq bo'ladi; qishloq hududlarida esa bu imkoniyatlar cheklangan bo'lishi mumkin.

Raqamli savodxonlik darajasi ham farq qiladi: yosh va katta avlod, bilim darajasi, tillashish imkoniyati va moliyaviy resurslar farqi bu tafovutni kuchaytiradi.

4. **Normativhuquqiy va moliyaviy cheklovlar.** Qonunchilik bazasi to'liq shakllanmagan — ma'lumotlar himoyasi, raqamli identifikatsiya, elektron imzo va kriptoaaktivlar bo'yicha aniq tartiblar yetarli emas. Misol uchun, kriptoaaktivlar va "blokcheyn" texnologiyalari bo'yicha normativ asoslar hali ham rivojlanish bosqichida.

5. Raqamli infratuzilma xarajatlari yuqori: internet tarmog'i, serverlar, ma'lumot markazlari, kiberxavfsizlik choralari. Bu ayniqsa kam byudjetli tashkilotlar yoki kichik tadbirkorlar uchun yuk bo'lishi mumkin.

Tadqiqotimizda kornib turibdiki raqamli texnologilarni ijobiy ta'sirni oshirish va xavfxatarlarni kamaytirish maqsadida quydagi tavsfiyalar berishimiz mumkin.

1. **Kiberxavfsizlikni kuchaytirish**

- a) Milliy va hududiy darajada ma'lumotlar markazlarini va axborot tizimlarini himoya qilish standartlarini joriy etish.
- b) Doimiy auditlar, xakerlik testlari, ma'lumotlar zaxiralarini yuritish, xodimlar uchun kiberxavfsizlik bo'yicha treninglar.

2. **Kasbiy tayyorgarlik va qayta tayyorlash**

- a) Ta'lim tizimida raqamli savodxonlik, informatika, sun'iy intellekt kabi kurslarni kengaytirish.
- b) Ishchilarni texnologik o'zgarishlarga moslashtirish, malaka oshirish kurslari, startaplar, amaliy tajriba imkoniyatlarini yaratish.

3. **Infratuzilmani yaxshilash va kengaytirish**

- a) Internet tarmog'i va aloqa infratuzilmasini qishloq hududlarigacha yetkazish.
- b) Ma'lumot markazlari, bulutli hisoblash xizmatlari joylashtirish, kam byudjetli subyektlar uchun arzon texnologik yechimlar taqdim etish.

4. **Normativhuquqiy bazani to'liq shakllantirish**

- a) Ma'lumotlarni himoya qilish, elektron imzo, raqamli identifikatsiya, blokcheyn va kriptoaaktivlar bo'yicha aniq qonunlar.
- b) Soliq imtiyozlari va rag'batlantirishlar orqali elektron tijorat va raqamli xizmatlar subyektlarini qo'llabquvvatlash.

5. **Monitoring va baholash tizimlarini takomillashtirish**

- a) Hududlar va tashkilotlarda raqamli iqtisodiyot darajasining reyting baholash tizimini joriy etish.

b) Loyihalar menejerlari faoliyatini rag'batlantirish, samaradorlik ko'rsatkichlari orqali baholash.

Tadqiqotimizda xulosa shuki, raqamli iqtisodiyot – bu zamonaviy taraqqiyotning ajralmas qismi. U samaradorlikni oshirish, xizmatlarning sifatini yaxshilash, yangi ish o'rinlarini yaratish va davlat boshqaruvini shaffoflashtirish imkoniyatlarini beradi. O'zbekiston misolida esa davlat siyosati, strategiyalar, normativ hujjatlar va hududiy loyihalar raqamli transformatsiyani tezlashtirishga xizmat qilmoqda.

Ammo, raqamli iqtisodiyotning salbiy tomonlari — kiberxavfsizlik tahdidlari, ish o'rinlarining avtomatlashtirish natijasida kamayishi, raqamli tafovut va huquqiy notekisliklar — ham e'tibordan chetda qolmasligi lozim.

Davlat, biznes va fuqarolik jamiyati o'zaro hamkorlikda quyidagi yo'nalishlarda harakat qilsa, raqamli iqtisodiyot barqaror va adolatli rivojlanishning kuchli omiliga aylanishi mumkin:

- kiberxavfsizlik va axborot himoyasi sohasida kuchli normativme'yoriy baza yaratish,
- raqamli savodxonlikni barcha qatlamlar uchun kengaytirish,
- infratuzilmani kengaytirish va imkoniyatlarini teng taqsimlash,
- yangi kasblar uchun malaka oshirish tizimlarini yo'lga qo'yish,
- va monitoringbaholash orqali strategik qarorlarni asoslash.

FOYDALANGA ADABITOTLAR:

1. <https://lex.uz/docs/-4800657#-4801194>
2. Sustainable Development: Principles, Frameworks, and Case Studies"-Bu kitob barqaror rivojlanish tamoyillari va amaliy misollarni o'z ichiga oladi.
3. "The Economics of Climate Change: The Stern Review"-Iqlim o'zgarishining iqtisodiy ta'sirini tahlil qiluvchi muhim asar.3.Smith, J., & Brown, A. (2020).
4. "Economic Growth and Environmental Sustainability: A Review."Journal of Environmental Economics.4